

Փ Ա Ռ Ք Ի Զ Ա Ի Ա Կ Ն Ե Ր

Ե Ր Ա Ժ Ի Շ Տ Տ Ը

(Շար. տես. 1920) Բզմ. էջ 154),

Բայց զեռ ուրիշ ձիրք մ'ալ կայ՝ զոր բոլոր արուեստներն ունին՝ և ուսկից զուրկ է երաժշտութիւնը. սակայն այդ ձիրքը՝ այն միւս յատկութեան պէս որ ծիծաղը չի շարժեր՝ կը նպաստէ անոր քան թէ կը փնասէ:

Երաժշտութիւնը ինքնիրեն կարողութիւն չունի արտայայտելու սահմանափակ ու ամփոփ մտածութիւն մը: Մասնեանս գիրն ու արուեստագէտը կրնան խօսքով, վրձինով կամ գործիքով որոշ զգացում մը բացատրել, երաժշտութիւնն ընդհակառակը չի կրնար որոշել ու մասնաւորել զայն, չի զիտեր ճշտապէս արտայայտել փափաքած մտածութիւնը, այլ միայն կը սաւառնի անորոշին անհուն սահմաններու մէջ:

Բանաստեղծը կրնայ նկարագրել մօր մը կսկիծը զաւկին մահուան համար, և արուեստագէտին ալ չի պակսիր միջոց նկարի մը կամ քանդակագործութեան մէջ բացատրելու զայն մանրամասնօրէն. ընդհակառակն երաժշտութիւնը չի կրնար հասկցընել այդ տագնապին պատճառը, ո՛չ ալ զայն յառաջ բերող աղէտը:

Լսեցէք Շոփէնի մահերգն, և ապա փորձեցէք մեկնելու անոր արտայայտած ցաւին բնութիւնը: Կ'արտաստէ՞ թերևս երաժիշտը կորսնուած մայրը, սիրուհին, եղբայրը, և կամ այդ երաժշտութիւնն արցունք մ'է թերևս զոր հեղինակը կը թափէ շիջանելու մօտ իր ողորմելի կեանքին վրայ: Ո՞վ գիտէ: Կ'իմացուի հոգեւոր մը տանջանքը, կը զգացուի յուսահատի մ'անէծքը, և ուրիշ ոչ ինչ:

Այդ պատճառին համար, երբ կարևոր դատուի որ երաժշտութիւնը որոշ զաղափար մը յայտնէ, խօսքին հետ կը միացուի Բայց այս զիպուածին մէջն ալ կը գեղեց-

կացնէ միայն բանաստեղծական զաղափար մը, և այդ մի և նոյն քաղցրանուագ եղանակը կարելի է գրեթէ միշտ կցորդել մերթ իրարու հակառակ մտածութեանց՝ առանց որ այդ մտածութիւնները ո՛ր և է փոփոխութիւն մը կրեն:

Անցած դարուն առաջին կիսուն՝ թատերանուագի քաջ յօրինողները՝ երբ ձեռք բերնին պատրաստ գեղեցիկ նուագերգ մ'ունենային, որպէս զի կորսուելու վտանգէն ազատեն զայն, կ'ազուցանէին թատերանուագի մը մէջ, յարմարցնելով զայն զբոյժին ո՛ր և է բառերուն: Բաւական էր որ բանաստեղծը յարմարցնէր երգը ոտքերու չափին և շեշտերուն զաղարին:

Ընտիր ճաշակին տէր ակումբի մը մէջ փորձեցէք նուագել տալ երաժշտական էջ մը, և յետոյ հարցուցէք ամէն մէկ ունկնդրին այդ երաժշտութեան մէջ պարունակող մտածութիւնները. դուք պիտի ստանաք այնչափ զանազան պատասխաններ՝ որչափ են անհատները, որոնց ուղղած էք հարցումիդ: Եթէ ասոնք կիրթ ականջ ունին ձայներու արուեստին՝ բոլորն ալ պիտի համաձայնին երաժշտութեան յայտնած զգացման ընդհանուր յատկութեան վրայ, բայց անոնք հակառակ կարծիք պիտի յայտնեն մանրամասնութեանց համար, վասն զի իւրաքանչիւրն իր հոգեկան տրամադրութեան համեմատ կ'իւրացնէ նուագերգը:

Չուտ երաժշտութեան առջև՝ մենք կը նմանինք անոր որ կը տեսնէ լոյսը, երբեմն նաև գոյնը, բայց չի զանազաներ ո՛չ յառաջխաղացութիւնները, ո՛չ ալ զգացումներուն զուգախառնութիւնները:

Եւ սակայն բնութեան դրած արգելքն երաժշտութեան վրայ՝ զգացման մ'աստիճանաւորութիւնները չբացատրելու՝ թերևս իր սեպական կախարդանքին ամենէն զօրաւոր յատկութիւնն է. այս պատճառաւ երաժշտութիւնը մեր մէջ յառաջ կը բերէ տեսիլներ ու յուզումներ՝ որոնք չունին յատկութեան նկարագիր, չունին որոշ ու վճռական կերպարանք մը, այլ սոսկ ձեկերու այս տարտամութիւնը անորոշու-

թիւնը, շրջագծերու այն մթութիւնը, որ առիթի կ'ընծայէ որ իւրաքանչիւր ոգ իր հաճոյքին համեմատ մեկնաբանէ զայն:

Նման անոր, որ դիտելով ամպերու մէջ մարդակերպ ուրուական մը կամ զդեակի մը պատկերը, անմիջապէս տեսներին կ'ընծայէ յատուկ զգացման մ'արտայայտութիւնը և կ'ամբողջացնէ պատկերն ու կը զարդարէ մտայածին գոյութիւն չունեցող ճարտարապետական մանրամասն ձեւերով և կը հրճուի իր այդ երևակայածին վրայ, այսպէս ալ նուագերգէն բացատրուած անորոշ ու ընդհանուր զգացման վրայ ունկնդիր կ'աւելցնէ մանրամասնութեանց մեկնութիւնը, կը վերագրէ անոր իր յատուկ գաղափարները, խաղերուն հետ կը կապէ իր մէջ ծնունդ առնող մտածութիւնները: Այն ատեն նուագերգը մեզի կու տայ աւելի բարձր, աւելի սաստիկ վայելք մը, վասն զի կը կադմերթ թէ ան մեր զգացումներուն թարգման կ'ըլլայ, մինչդեռ իրականութեան մէջ՝ մենք ենք որ իր մէջ կը ցոլացնենք մեր եսին մաս մը, մենք ենք որ կ'աւանդենք իրեն մեր մտածութիւնները:

Ան ուրեմն ամենահաւատարիմ հայելի մ'է՝ որու մէջ ամէն մարդ կրնայ ցոլացնել իր հարազատ պատկերը, և նման հայելիին՝ որուն մէջ կը նկարուին իր առջև և ներկայացող բոլոր պատկերները՝ առանց փոփոխուելու ինքը, երաժշտութիւնը կը պատասխանէ բոլոր փափաքներուն, բոլոր բաղձանքներուն, անեղծ պահելով միշտ իր յատկութիւնը, որ չի զիջանիւր բացատրելու մանրամասնութիւնները, որ չի յարժարի յայտնելու որոշ ու ամփոփ զգացումներ, այլ կը թափառի անորոշ իմաստի մը բարձր մոտաւորականութեան մէջ, որուն համար ան գերազոյն տէրն է վսեմ անսահմանին:

Այս պատճառաւ մի և նոյն երաժշտական էջը զանազան անձերու առջև նուազուած՝ կը թողու իւրաքանչիւրին հոգւոյն մէջ տարբեր դրոշմ մը:

Ծառ դարեր առաջ՝ մարդ մը լսեց եղեգնոցի մէջէն հովին հեծելն ու սուսելը՝ և

հնարեց սրինգը. ուրիշ մը, մատով սեղմելով ձգտած լար մը, լսեց անոր մռնչիւնը և շինեց քնարը դեռ ուրիշ մը՝ փշելով գոմէշի մը եղջիւրին մէջ՝ հնարեց փողը, և յետոյ, անթի ընդ մերթ շինուեցան ու կատարեկագործուեցան արդի երաժշտախումբին բոլոր գործիքները՝ որ այսօր մէկ հոգիով կը հնչեցնէ հազարաւոր ձայները:

*
**

Ով որ կը կարդայ երաժշտութեան պատմութիւնը՝ կը նշմարէ աչքի զարնող դէպք մը, այսինքն՝ կը տեսնէ թէ եղած չէ կին մը որ այդ արուեստին մէջ անջնջելի դրոշմ մը թողուցած ըլլայ: Ժամանակակից պատմութեան մէջ ալ չի գտնուի գովեստի արժանի կանացի անուն մը երաժշտութեան արուեստին մէջ: Եւ սակայն կինը, որ ճիշտ կ'իրը ու զգացում կը դնէ իր գաղափարին հասնելու համար, կ'ստը էր որ բանաստեղծուէի, նկարչուէի կամ քանդակագործուէի մ'ըլլալէ աւելի՝ լաւագոյն երաժշտուէի մ'ըլլալ, վասն զի երաժշտութիւնը զգացման արուեստն է:

Ով կրնայ մատնանշել կին մը որ երաժշտութեան մէջ հաւասարած ըլլայ այն համբաւին, զոր ունին նկարչութեան մէջ Սոփոնիսպա Անեփուստլա, Ռոզալպա Գարրիէլա, Եդիսարեթ Լըպրէոն, Ռոզա Բոնէօր և Անճելիքա Քաուֆման, Բանաստեղծութեան մէջ Սաֆֆոյ Մետրիքիցին, Վիկտորիա Քոլոննա, Գասպարա Ստամպա, Եդիսարեթ Քրանինկ ու Ատա Նեկրին. և քանդակագործութեան մէջ Պրոպրցիա տէ Ռոսսի, Ամալիա Տիւպրէ և Ատելայիդ Մարայինի: Եւ սակայն երաժշտական արուեստասիրութեան այս տարիներուն մէջ՝ տասնեակ հազարաւոր կանայք երաժշտութեամբ կը պարապին, և չկայ հատա նուագ մը, չկայ համերգ մը և ոչ ալ նուագախաղ մը՝ որուն մէջ փայլի կանացի երաժշտական հանճար մը:

Այս դէպքը շատ պերճախօս է, վասն զի կը ցուցնէ թէ զգայունութիւնը, որ կնոջ մէջ աւելի կենդանի ու յայտնի է,

երաժշտական հանճարին զլիաւոր ձիրքը չէ, վասն զի եթէ այդ այդպէս ըլլալն՝ պիտի ունենայինք հոյակապ երաժշտուհներ, ինչպէս ունինք նշանաւոր նկարչուհիներ ու քանաստեղծուհիներ, կնոջ արտաքսումն երաժշտութեան ասպարէզէն՝ կ'ապացուցանէ ուրեմն թէ երաժշտական հանճարին յատկանիշը չի կայանար չափազանց զգայունութիւն կամ կիրք ունենալուն մէջ, այլ մանաւանդ անոր հակառակ ձիրքեւրուն՝ մէջ՝ որոնք առանձնաշնորհութիւն մ'են արական սեռին:

Երաժշտութիւնը, որ կը յայտնէ հանճարն ու կը գործէ անդիմադրելի կախարդանքը, յատկապէս կու գայ իսկապէս առնական ուղեղէ մը, և իրերը կ'ապացուցանեն որ երաժշտութիւնն աւելի բարձր ու զօրաւոր է, քան զայդ ու հրապուրիչ՝ երբ կը բղխի ուժեղ և մանաւանդ զգայնութեան քիչ հակամէտ հոգիէ մը:

Վեհագոյն երաժիշտները, անոնք վերջապէս որոնք ամբողջ շրջանի մը երաժշտական գիտութիւնն ու արուեստը կ'անձնաւորեն, ինչպէս փալեստրինա, Սերաստիանոս Պախ, Հէնտէլ, Կլիւք, Մոզարտ, Հայդն, Բեթովէն, Վալկնէր և Բրահմս՝ եղան իսկապէս առնական խառնուածքներ, երևան բերին վերջապէս մեծագոյն զօրութեամբ այն ոգեկան տարբերութիւններ՝ որոնցմով կ'որոշուի մէկ սեռը միւսէն:

Ընդհակառակն այն երաժիշտներն՝ որոնք մօտեցան կանացի ոգւոյն՝ զգայնութեան դիւրամէտ նկարագիր մը ցոյց տալով, չհասան երբեք այն անմատչելի բարձրութեան, և որչափ որ ալ մեծագոյն համբաւ կը վայելէն, սակայն նուազ ընդարձակ ու նուազ խորաթափանց հանճարի տէր մարդիկ եղան, ինչպէս Շոփէն, Շուսման, Շուբերտ, Մենտելսոն, Տոմիծէտտի, Բելլինի, Կունյոյ:

Մտքերնիշ բերէք անգամ մը Հոբբարտոս Վալկնէր, մեր ժամանակներուն մեծ նորոգիչը: Նա ամենէն աւելի այրական մարդն եղաւ զոր երբեք երաժշտութեան պատմութիւնը յիշատակած ըլլայ:

Դաժան, խիստ, յամառ, անողորմելի.

սեռին բոլոր յատկութիւնները միացած էին իր մէջ՝ կաղապարելու համար այն հակառակ: Եւ սակայն իր երաժշտութիւնը մեծագոյն քաղցրութեանց կախարդանք մ'է, յարատեւ ներդաշնակ նուագերք մը՝ առանց երբեք հետեակ դառնալու:

Աչքի առջև բերէք Բեթովէն իր անտառախիտ մեծղի զլիտով. կորովի, երկաթախառն ու մարդատեսաց: Մինչև հիմա ոչ ոք գերազանցած է զինքը նուագական հանճարին, արտայայտութեան անճառելի քաղցրութեան, իր երգահանութեանց ընտիր փափկութեան մէջ:

Ճշմարտութիւնը պիտի պարզուի ձեր աչքերուն առջև՝ երբ մտքի առջև պատկերացնէք Սերաստիանոս Պախ, երկու անգամ փեսայ և հայր քսան որդուց, և յատկապէս Յովհաննէս Բրահմս, որ իր ամէն շարժումներուն մէջ կը յայտնէր ուժը, որ եղաւ միշտ բիրտ, խիստ և դաժան հիւսիսային իսկական գերմանացի մը, քիչ մ'ալ կնատեսաց, և այն ատեն ճշմարտութիւնը յայտնի պիտի ըլլայ ձեզի:

*
* *

Ամենէն ընդարձակ ու զարմանալի երաժշտական հանճարը որ գոյութիւն ունեցած ըլլայ, զեռ այսօր ալ նկատուած իբր երաժշտութեան գերագոյն մարդը, անտարաւ կոյս Լուդովիկոս վան Բեթովէն է, վասն զի ան զիտցաւ թափանցել մարդկային սրտին ներքին խորշերուն մէջ և հոն յարուցանել յուզումներու փոթորիկ մը:

Ո՛վ որ մօտէն տեղեակ է անոր գործերուն, մանաւորապէս սոնատներուն և համերգներուն «adagio»-ները, քաջածանօթ է անոնցմէ բխող քաղցրութեան: Անկարելի է ազատ մնալ այն գերազդեցիկ կախարդանքէն՝ զոր ան մարդուս վրայ կը ներգործէ իր վսեմ երաժշտութիւնն. բով. ներդաշնակաւոր ալիքը զոր կը յարուցանէ՝ տաքնապեցնող է ու շունչ առնել չի տար, երբեմն մինչև իսկ միօրինակ է ու յառաջ կը բերէ կախարդանքը, բայց երբ յոգնութիւնը պատճառուել կէտին հաս-

նի՝ յանկարծ, գրեթէ միշտ, նոր ու հանձարեղ դարձուածքը կը պոռթկայ, ինչպէս արեւու ճառագայթ մը ամպին պատառուածքէն՝ ու կը սփռէ ամէնուն համար լոյսին ուրախութիւնը:

Բնթովէնի երաժշտութիւնը կը նմանի ուրեմն բեղնաւորիչ փողոյ մը՝ վասն զի ամէն ստիք մէջ յուզում կը ցանէ:

Գաղափարներու խորութեան մէջ՝ Սեբաստիանոս Պախ միայն կրնայ մրցիլ Պոնի տիտանին հետ. բայց Բնթովէն կը գերազանցէ զայն ներշնչման հանճարեղութեան, գաղափարներու անսպառ թարմութեան մէջ: Սեբաստիանոս Պախ և Լուդովիկոս Բնթովէն. ահա երաժշտութեան Հին ու Նոր կտակարարներ:

Երբ Բնթովէնի երաժշտութիւնը կը հնչէ՝ կարելի է ստուգապէս ըսել թէ՝ լսելիքն ընկղմած է մտահայեցութեան մէջ, թէ ականջը տեսողական զօրութիւն կը ստանայ: Նա շարժումով միայն կ'ազդէ մեր վրայ. բայց իր յարուցած մոնչիւնները կը փոխուին լոյսերու տեսիլքներու, ազնուական մտածութեանց թրթռումներու, վերջապէս հոգեզէն աւազան մ'ի որ կը մաքրէ զմեզ ամէն արատէ, կը կցէ իրական աշխարհը գերբնական աշխարհին հետ, կը փոխադրէ զմեզ անձանաչելիին անծայր դաշտերուն մէջ. միով բանիւ զգացնել կու տայ մեզի հոգեկան յափշտակութեան գինովութիւնը:

Եւ սակայն նուագերգութեանց գետ մը ծնող այդ մարդը՝ երեսուն տարուան հասակին խուլ դարձաւ. մանաւանդ թէ իր լաւագոյն երգահանութիւններն այն ժամանակ զրուեցան՝ երբ իր լսելիքն անզգայ էր ո՛ր և է աղմուկի:

Ասկէ աւելի Բնջ դժբաղդութիւն կրնար հարուածել երաժիշտը, իր կեանքին դէմ չար խորհուրդներ անուցանելու աստիճանի չափ անկէ ցնցուեցաւ: Բայց ինչո՞ւ անձնասպան չեղաւ:

« Առաքինութեան սէրն է, արուեստի սէրն է՝ որ ազատեցին զիս իմ օրերուս վերջ դնելու փորձութենէն », այսպէս կը զրէ նա Հայրիկոստատի կտակին մէջ:

Գրիչը չի կրնար նկարագրել Բնթովէնին իր հիւանդութեան պատճառաւ զգացած ցաւը:

Օրէ օր՝ կը զգար նա լսելիքին տկարանալը, մինչև որ նշմարեց թէ բոլորովին խլացած է: Այն ատեն իր նկարագրին խիստ խանդուածքը դառնացաւ, և ցաւակոտութիւնը, որ ամէն խուլերու յատկանշին է, միշտ ընկերացաւ իրեն: Բայց իր միտքը միշտ զբաղած էր իր երգահանութեանց շուրջը՝ որոնց վրայ անդուլ կ'աշխատէր: Մանաւանդ թէ կարելի է ըսել որ՝ այդ հիւանդութիւնն որչափ որ վնասեց առաքինի մարդուն, այնչափ ալ նպաստեց երգահանին, վասն զի որչափ որ լուսթիւնը երթալով կը սաստկանար իր շուրջը, իր ներքին կեանքն աւելի տենդոտ կը դառնար: Իր մտածումներուն միայն ուշ կը դնէր ու կը լսէր զանոնք նուագերգութեանց փոխուած, զանոնք մտածութեամբ կը խորացնէր ու կը կատարելագործէր: Ճիշտ այդ ժամանակն էր որ՝ առողջութեան ամէն յոյս կորսնցնելով, հիւանդի մտահոգութեամբ պաշարուած, կը պտտէր արեգոյժմ դաշտերու, թանձրախիտ անտառներու մէջ կամ լեռներով շրջապատուած լայն հորիզոնները կը փնտռէր:

Եւ իրօք իր բոլոր երգահանութեանց մէջ ակնյայտնի է կենդանի իրերու մեծ կախարդանքը: Իր երաժշտութիւնը հանձարեղութեան ու կորովութեան 'դրոշմունի' ունիլից զուրկ են միւս բոլոր երաժշտութիւնները. նաև զորովելու ընդունակ դաշն ու անոյշ դարձուածքները, կը յայտնեն գրեթէ անտեղեակ անձնական ուժին այն հզօր զօրութիւնը՝ զոր միայն կարող է թելադրել բնութեան համար սնուցուած մեծ սէրը:

Հայտնի զուարթարար թարմութիւնը, Մոզարտի սրամիտ անկեղծութիւնը, Սեբաստիանոս Պախի անաչառ վսեմութիւնը, Հենդելի խորհրդաւոր բանաստեղծութիւնը, Մէնտելսոսի սիրաբորբոք քաղցրութիւնը, Շոփենի եղբրական մեղամաղձոտութիւնը, ահա այդ ձերբեր բոլորն ի միասին խառ-

նուած՝ կը կազմեն ու կը քնորոշեն Բեթովէնի երաժշտութիւնը.

Ո՛վ որ ներկայ գտնուած է, նոյն իսկ անգամ մը միայն անոր ինքնորոշ համերգին նուագաժողովեան՝ ստիպուած է Պոնի երաժիշտը հաշակելու քան զամէնքն աւելի գերազանց:

Ստալին անգամ զայն լսելու բաղդն ունեցայ այն ժամանակ երբ իմ երաժիշտական հմտութիւնս հետզհետէ զարգանալու վրայ էր: Տեղի ունեցաւ այն ի Միւրան, Սքալա թէատրոնին մէջ, Կարոլոս Լամուրէօի իմաստուն ղեկավարութեան տակ: Նուագադասնդէսին զացած էի խումբ մ'ընտիր երաժիշտներուն հետ, ու ամէնքս ալ անսովոր անհամբերութեան մէջ էինք: Բայց մեր յոյսերը, որ թէև չափազանց մեծ էին, սպասածէն աւելի զոհացում գտան: Երբէք այնքան բուռն յուզման ննթարկուած չէի, երբէք հոգիս այնչափ բարձր վերացած էր դէպ ի յափշտակութեան գաւառները:

Ստալին նուագաժողովինը զիս ապշեցուց՝ ընդարմացուց. իբր երազի մէջ, կը յիշէի անխուր գեղեցկութիւններ. մեծ բերկրութեան մը յիշատակն ունէի, բայց իբր հեռաւոր ու թաղուած քանի մը յիշատակը:

Ինչպէս որ մէկն երազելով կը տեսնէ,
Եւ կը մշտնա երազէն վերջը դուրժած
Կերթը, մինչդեռ երազն ալ միտքը չի գոր,

Ես այդպէս էի: Միայն յաջորդ ունկընդրութեանց միջոց, երբ կըցայ միտքս շարունակաբար ամփոփել՝ առանց մոլորելու հոգեկան յափշտակութեան մէջ, զիտցայ զանազանի մի առ մի այդ հիանալի հրաշալիւրտին մէջ պարունակուած գեղեցկութիւնները:

Ինքնորոշ համերգը կը յիշեցնէ ինձի, առաջին պահուն մէջ, մարդկութեան բազմաքնները դէպի հեռաւոր բարիք մը. ու մի և նոյն ատեն եռանդուն ու յուսահատ աղօթք մ'է՝ զոր տանջուողները կ'ուղղեն անծանօթին, բոլոր հոգիներուն պաղա-

տանքներն են առ անխուսելի ճակատագրեր:

Սքերցօն (scherzo) որ ատանդէն (adagio) առաջ կը գտնուի, տխրութեան մէջ զուարթ նօթան է, ցար ծաղրող երգիծաբանութիւնն ու հեգնութիւնը. կը յիշեցնէ վերջապէս այն տեսակ մը մարդկային խումբը՝ որ զոհ է ունեցածով ու կը վայելէ առանց մտածելու զալիքը իր վրայ, ուրախ ու աղմկայոյզ, շաղաւարտ ու զուարթ մինչև մահուան օրը: Ստահոն վսեմ գեղեցկութեան հատուած մ'է, խաւարէն վերջը՝ լոյսն է, անողջութիւնը՝ հիւանդութենէն վերջը, յետ մահուան յարութիւնը, վերազարթնում մ'է խաղաղութեան ու մոռացութեան աշխարհի մը մէջ, ուր իբր Պուտտայի խորհրդաւոր ու անսահմանելի Նիւվանային մէջ, հանգիստ են բոլոր զգայարանները գտած ըլլալով իրենց գոհացումը:

Վերջին ժամանակներու մէջ՝ Բեթովէն մարդկային ծայններու տուած է մինչև իսկ համերգական նկարագրեր՝ ծայնագրելով Շիլլերի ուրախութեան նուիրած տաղը, և այդ իր վեհագոյն հանճարին հրաշագոյն ճիգն է, թէպէտ ամենագեղեցիկ էջը չէ, բայց ամբողջ համերգին ամենէն ազդու էջն է:

Բառեր չեն գտնուիր որ կարենան զայն նկարագրել, չկան պատկերներ որ կարենան զայն մեկնել:

Ընթերցողը թո՛ղ ենթադրէ որ երկրիս վրայ ընակող հազար վեցհարիւր միլիոն մարդիկ յանկարծ գոհացուած տեսնեն իրենց բոլոր փափաքները, բոլոր բաղձանքները, երեսկայէ որ անոնք կարենան արտայայտել երաժշտական զգացումներով իրենց ունեցած ուրախութիւնը. ահա Բեթովեան զլուս զործոցին ամանակին քառակը (il quarto tempo), որուն մէջ կը գտնուի երաժշտական սանդուղին բոլոր խաղերէն ձևացած այդ սարսափելի ներդաշնակութիւնը՝ զոր յետոյ Յովհաննէս Պրահմա կրկնած է ահ միևնրեով իր համերգին մէջ:

(Շարունակելի)

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՅԱՆ